

Nem könnyű önéletrajzot írni a huszonegyedik században. A hagyományos, kronológikus modell („elmondom sorjában az életemet”) egyre kevésbé felel meg korunk elvárásainak. Amikor Karátson Endre *Otthonok* címen három kötetes

önéletrajzot tervezett,¹¹ már a kezdeteknél változtatott ezen a modellen – ő nagy érzelmi megrázkódtatásaival kezdte történetét. Most, ha úgy vesszük, az önéletírás harmadik, utolsó kötetében is újítással él, bár ez az újítás

70 Gömöri György

OTTHONOS IDEGENSÉGBEN

Karátson Endre: *Retúrjegy*

nagyon régi, évszázados modelleket követ: a *Jó lakásom az irodalomban* alcímű könyv párbeszédese formában bontja fel szövegét. „A szerző” beszélget itt „az olvasóval”, s bár tudjuk, „az olvasó” is a szerző, csak annak egy hol naivabb, hol gunyorosabb változata, mégis ez a szerkezet egyfajta belső hullámzást kölcsönöz a könyvnek, tehát Karátson ötlete, úgy tűnik, jól bevált.

A *Retúrjegy* annyiban kapcsolódik a korábbi kötetekhez, hogy benne is hangsúlyos szerepet kap Nicole Bagarry, Karátson Endre korábban elhunyt francia felesége. Ugyanakkor kiegészíti a korábbi kötetek elbeszéléseit a szerző franciaországi egyetemi és (felemás) magyar irodalmi karrierjéről. Intim részleteket olvasunk az École Normale Supérieure nevű oktatási intézményről (ami megfelel egy előkelő oxfordi vagy cambridgei kollégiumnak), arról, hogy a francia nyelvvel és szokásokkal birkózó tehetséges magyar nyelvész-irodalmárból hogyan lesz kiváló komparatista Lille-ben, illetve otthonkereső magyar író Hollandiában és főleg a rendszerváltás utáni Magyarországon. Az írói karriert illető „felemás” jelző az utóbbira vonatkozik – nagyon kevés nyugati magyar író-t ismerünk, akit a magyarországi kritika (a közönségről nem is beszélve) bevett volna irodalmi kánonjába. Ez alól Karátson sem kivétel, de nagyon alaposan és részletesen elemzi a vélt vagy valós okokat. Ezzel kapcsolatban tanulságos olvasmány a *Retúrjegy* Réz Pálról szóló alfejezete.

Ebben a könyvben különösen érdekes az egyetemi „franciások”, vagyis francia nyelvre és irodalomra specializáltak világának elemzése, beleértve a „jött-ment” menekülttel szembeni ellenségességüket is. Ezzel kapcsolatban elégtétellel olvastam Karátson Endre kritikáját a Franciaországban sokáig dívó (talán most már módosított?) álegyenlőségi utópiáról, ami szerint ott mindenkinek joga van beiratkozni egyetemre. Joguk ugyan van, de már az első év után a beiratkozók fele lemorzsolódik, abbahagyja a túl sok munkát igénylő tanulmányait, vagy megbukik a vizsgákon. Úgy gondolom, az angol oktatási rendszer, amely korántsem tökéletes, mégis sokkal jobb ennél, mert

eleve középiskolai teljesítményhez köti az egyetemi felvételt, tehát az elit-kiválasztódás körülményei rendezettebbek és kevésbé fájdalmasak. Saját tapasztalataim alapján mondhatom, hogy 1956 után Angliában szinte az egész társadalom készséggel befogadta a magyar menekülteket, szinte egyáltalán nem volt politikai ellenérzés velük szemben, még kiemelt egyetemi ösztöndíjunk miatt sem irigykedtek ránk a velünk egykorú angol fiatalok.

71

Amit Karátson Endre a magyar irodalom színlelt egyetemességéről („hátgúy síp!”) ír, ugyancsak meggondolkodtató. Első éveikben az új magyar emigránsok rengeteget tanultak nem csak az egyes befogadó országok szokásairól, az emberek karakteréről és megnyilvánulásairól, hanem a nyugati kultúráis és irodalmi újdonságokat is igyekeztek követni és hasznosítani. Örvendetes, hogy Karátson nem esett hasra az újabb francia divatok előtt – egyrészt örült ugyan a „nouveau roman” megjelenésének, de ugyanakkor elvetette annak egyeduralomra való igényét. Ő inkább arra törekedett, hogy kialakítsa (Borges után és az „elgyökéretelenedés” szellemében) saját esztétikáját, megtalálja saját fontos szerzőit. Akik, jegyezzük meg, többségükben nem is franciák. Másrészt Karátson jól pozicionálja a nyugati magyar írók és költők dilemmáit: „idegenek” vagyunk a hazaiaknak, akik csak nyugati „östermelőktől” hajlandók szellemi árubefogadásra, viszont számítanak ránk, mint fordítókra és a magyar irodalom külföldi propagátoraira. A *Retúrjegy*ben elmond pár történetet, amelyek közül a rendszerváltás utáni JAK-hajó teljes idegenségét lehet ugyan nemzedéki szempontból is értelmezni, de másokból kiderül, a magyar kritikusok és olvasók többsége az „aki nem él itt, az nem számít, de legalábbis elhanyagolható”-elv alapján választja ki magának azt a kevés nyugati magyar író, akit jelentékenynek tart. Mivel Karátson hosszan foglalkozik az emigrációból visszatérés, illetve a hazai befogadás (visszafogadás?) lehetetlenségével, érdemes idézni pár sort az *Egy kinti a bentiek között*, már címében is sokatmondó fejezetből. Itt Karátson „olvasója” magyar azonosságválságról beszél, amit a hazaiak kivetítenek az emigráns magyarokra. A „szerző” így folytatja: „...valami idéetlen gátlás nehezedik a magyarság s a külföld kapcsolatára. Valami bevallhatatlan kisebbségi érzés, amely a közösség feltételezett magabiztosságába fogódzkodva akar nem is hatalomra kerülni, hanem hatalmon maradni”.

Ezzel kapcsolatban jólesett olvasnom, hogyan fogadták Karátson Endrét és feleségét Erdélyben első ottani látogatása alkalmával. Ehhez hozzá kell tenni, hogy a család Erdélyből származik, és Karátsonék telefalvi látogatása kellemes, szívet-melengető idill az egyébként sokakkal vitatkozó és másokat szarkasztikusan bemutató, némileg kiveséző könyvben. Aminek vannak ugyan „pozitív” fejezetei is, Karátson egy-egy kis vázlatban méltatja legjobb hazai

embereit, Rába Györgyöt, Villányi Lászlót és Jász Attilát. Közülük kettő nekem is személyes ismerősöm és véleményem emberi értékeikről megegyezik a párizsi íróéval.

Ugyanakkor a kintieket illetően (természetszerűleg) eltér a véleményünk. Cs.Szabó Lászlóval én is baráti viszonyban voltam, jóllehet mindvégig megmaradt köztünk egyfajta nemzedéki távolság. A nevükön meg nem nevezett, de felismerhető „Molloyok” között (ezt a szót Beckett-től vette át Karátson) van olyan, akiről sokkal rosszabb dolgokat tudok, mint a *Retúrjegy* szerzője, viszont ezekről egyelőre hallgatók. Amiben Karátsonnal nem értek egyet, az merőben esztétikai probléma: Beckett ugyan lehetett Nobel-díjas, de ettől még nem lett sokkal olvashatóbb, minimalizmus a lesújtóan hat a gazdagabb olvasmányokhoz szokott európainak. Gombrowiczot szeretem, fordítottam is magyarra, de nem biztos, hogy ugyanazokat a műveit kedvelem, mint Karátson – viszont én Gombrowiczot a lengyelek felől olvasom, ami azért különbség. Nabokov esetében én az orosz-amerikai szerző önéletrajzát, a *Speak, Memory*t jobban szeretem, mint a gonddal megszerkesztett, de remekműnek aligha mondható regényeit. Végül más a verszlésünk is – Karátson alighanem tudja, hogy nem értek egyet Rimbaud kijelentésével, ami szerint *muszáj* modernnek lenni. Úgy gondolom, hogy nem muszáj sem annak, sem poszt-, vagy poszt-posztmodernnek lenni, mert például a lírai én széteséséről vagy megsemmisüléséről gyártott teóriákat ma már sokkal kevésbé fogadják el világszerte a kritikusok, mint 20–30 évvel ezelőtt. Nem elég, ha valaki választékosan versel, a vers másképp rögzül az olvasó tudatában, ha van valóság-referenciája, legyen az akár idő- akár térbeli. Ezért például az a Rába György, aki kissé összefolyó „időtlen” verseket írt (és egészen remek kritikai műveket) költőként kevésbé marad meg a magyar köztudatban, mint a nála jóval fiatalabb és élesen politikus Petri György, akinek nagyobb szerepe volt a kommunizmus hazai lebontásában, mint a jelenlegi „nemzeti kurzus” legtöbb irodalmi kegyeltjének.

Aki már ismeri az *Otthonok* két kötetét, fog találni átfedéseket a *Retúrjeggyel*. Ez nem baj, mint ahogy az sem, hogy Karátsonnak ez a könyve inkább szól az „elit” olvasóhoz, mint a szélesebb nagyjérdeműhöz. Ebben a kötetben nincs sem szex, sem horror, még olyan titkok megfejtésére sem törekszik benne a szerző, hogy mi motiválja egy francia kispolgár-család mindennapjait. De szellemes, okos, jól megírt könyve született a már a nyolcvanadik éve felé közelgő szerzőnek, aki bár „otthonos idegenségében” jól érzi magát Párizsban, megérdemelné, hogy jobban megbecsüljék abban az országban, ahonnan 1956-ban távozott, de amelynek kultúráját évtizedeken át valóban gyarapította francia és magyar nyelvű műveivel. (*Kalligram, Pozsony 2012*)

¹ Karátson Endre, *Otthonok I-II*, Jelenkor, Pécs, 2007.

